

Науковий семінар
**«ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО В МЕТОДОЛОГІЇ
КИТАЄЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ» В НАУКМА**
(керівник – проф. В.Ф. Резаненко)

Володимир Резаненко

Київський університет імені Бориса Грінченка

**КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ВЕНЬ-КУЛЬТУРИ
ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА
КУЛЬТУРИ КИТАЄЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

1. Концептуалізація *вень-культури* (文化) – це, передусім, визначення концепту поняття *вень* (文) та концептів інших ключових понять / категорій релігійно-філософських вчень Китаю і, відповідно, наближення до адекватного розуміння концептуальних положень класичних джерел релігійно-філософської думки Китаю. За термінами *визначення* й *наближення* розуміється опанування дослідниками *вень-культури* таких джерел та будь-яких інших ієрогліфічних текстів-носіїв ключових категорій, що може бути покладено в основу методології китаєзнавчих досліджень.

2. Складовими концепту поняття *вень* (що впливає з етимології ідеограми 文 ~ 交) є:

– космічна природа (乂) людини (人);

– упорядкування людиною (人) космічного «хаосу» (乂) речей (розкриття суті природи речей), інакше кажучи, – упорядкування й гармонізація *інь-ян* взаємин речей (乂) людиною (人) як її прагнення стати на *дао-шлях* (道);

– *вень-культура* (文化) (освічення) людини (人) через розкриття нею природи (匕) речей;

– опанування людиною (人) *вень* (*інь-ян*) культурою (乂) ієрогліфічного тексту;

– ієрогліфічний текст (文) як системно-структурне утворення, за ідеограмами (文) якого стоять елементи традиційної культури (文) Китаю, що будується в умовах синкретизму світоглядних та морально-етичних принципів його (Китаю) релігійно-філософських вчень, які є головними чинниками формування самосвідомості носіїв згаданої культури (文) і, відповідно, ментального (文) простору традиційних країн Далекого Сходу.

3. Через відсутність в українському китаєзнавстві та японознавстві методологічної школи, в основу якої було б покладено згадану концепцію *вень-культури ієрогліфічного тексту* залишається нерозв'язаною проблема його адекватного розуміння, а відтак ставиться під сумнів коректність результатів досліджень, які базуються на текстах, зокрема класичних джерелах китайської та японської культури.

ДАОСЬКО-КОНФУЦІАНСЬКИЙ СИНКРЕТИЗМ ЯК МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ ФАКТОР РОЗБУДОВИ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ ТРАДИЦІЙНИХ КРАЇН ДАЛЕКОГО СХОДУ

1. У доповіді йдеться про роль і місце даоського та конфуціанського чинників у формуванні суспільної свідомості як складової конфуціанської етико-політичної системи, яка, в свою чергу, постає ідейною та організаційною основою політичних систем традиційних країн Далекого Сходу, а також про роль цих вчень в процесах формування й розбудови суспільства контекстуально-реляціоністського типу.

2. *Свідомість*, за інтерпретацією східної школи – це духовні, морально-етичні, ідейні тощо орієнтири людини-носія традицій далекосхідної культури на її життєвому шляху. (домінуючими є духовні, морально-етичні та ідейні принципи).

3. Побудова світу відбувається на основі абстрактно-умовних понять; людина, на основі подібних понять, в межах життєвого простору набуває узагальнених знань про зв'язки, закономірності навколишнього світу, визначає рамки діяльності та суспільної орієнтації, регулює широкий комплекс відносин та визначає соціально значущі пріоритети.

4. На рівні співвідношення трактування категорій *свідомість* та *суспільна свідомість* можна говорити про співвідношення «Я» та «МИ», а також про домінування колективного та інтегрування індивідуального в це колективне.

5. У конфуціанстві центральне місце посідають питання організації та управління суспільством, розбудови державності і, відповідно, питання етики, моралі, моральності. Відтак конфуціанська етика виступає важливим елементом повсякденного виховання людини; спрямована на соціальну інтеграцію її носіїв; формування усвідомлення приналежності пересічної людини – члена суспільства до єдиного культурного простору.

6. За морально-етичними принципами даосизму стоїть дао-шлях самовдосконалення людини, на якому розкривається суть її природи, тобто природний фізичний і духовно-енергетичний потенціал через гармонію між людських стосунків, природну простоту поведінки, злиття з природою тощо. Таким чином, етика *де* даоського вчення постає чинником формування простору консолідації людей навколо системи даоських положень, настанов, добродесних правил тощо, спрямованих на гармонізацію людських взаємин.

7. Суспільство даосько-конфуціанського культурного простору є суспільством в якому домінуючим є ідеї традиційної минувшини, і кожен член суспільства є сегментарним носієм цих традицій. Синкретизм морально-етичних принципів конфуціанства та даосизму визначає:

- морально-етичну основу соціокультурного простору країн далекосхідного ареалу;
- спільну культуру за якою стоять спільні принципи світосприйняття, життєдіяльності та організації суспільства в цілому та окремих соціальних груп.

8. Таким чином, формування суспільної свідомості країн конфуціанського цивілізаційного простору обумовлено принципово відмінними від європейських країн чинниками, для яких характерним, передусім, є детермінованість етнокультурного, соціокультурного тощо традиційних комплексів через світоглядні та морально-етичні принципи релігійно-філософських вчень Китаю.

9. Унікальність етнокультурних, релігійних, світоглядних, тощо особливостей формування суспільної свідомості традиційних країн Далекого Сходу вимагає від дослідників адекватного сприйняття й розуміння концептуальних положень класичних джерел релігійно-філософської думки Китаю, яка тривалий історичний період залишалася потужним фактором впливу не лише на формування культур а й на розбудову політичних систем цих країн.

Олег Чеберяко

Київський університет імені Бориса Грінченка

КОНЦЕПТ SHI (侍 / 士) В МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ЕТИКО-ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ КРАЇН КОНФУЦІЯНСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

1. Метою розкриття концепту shi є пошук підходів до визначення методологічної основи та її реалізації в дослідженні історії етико-політичної системи країн конфуціянської цивілізації.

2. Дослідження концепту поняття shi здійснюється через розкриття змістів ідеограм 侍 / 士 його носіїв як символів:

- шляхетної високо освіченої людини-носія світоглядних та морально-етичних принципів релігійно-філософських вчень Китаю та японської релігії синто;

- носія державотворчих ідей Конфуція, які він активно впроваджує своєю участю в державному будівництві країн конфуціянського цивілізаційного простору.

3. Розкриття змістів ідеограм 侍 / 士 як носіїв поняття shi здійснюється за допомогою їх мовно-культурологічного аналізу з використанням китайсько-китайських та китайсько-японських етимологічних енциклопедій, а соціокультурна та соціополітична семантика цих ідеограм розкривається через семантику слів-понять, до складу яких вони входять, наприклад, 士君子, – шляхетна людина (君子) -носій конфуціянських чеснот (士); 侍言 – радник правителя.

4. За результатами дослідження концепту shi визначається морально-етична, соціокультурна, суспільно-політична тощо роль і місце інституту shi у:

а) формуванні особистості конфуціянського типу;

б) становленні світоглядних та морально-етичних принципів суспільств конфуціянської соціополітичної системи;

в) формуванні політичної думки та розбудові державності традиційних країн Далекого Сходу тощо.

Ігор Срібняк

Київський університет імені Бориса Грінченка

АРХІВНИЙ ФОНД АКАДЕМІКА ОМЕЛЯНА ПРИЦАКА ЯК ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА СХОДОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Архівний фонд академіка Омеляна Прицака містить велику кількість фотокопій раритетних архівних документів та наукових праць, що стосувались різних наукових інтересів фондоутворювача – орієнталістики, норманістики, загальної лінгвістики, історії та ін. Питому частину архіву становить листування Омеляна Прицака з багатьма відомими вченими, політиками та релігійними діячами Європи та світу. Лише один далеко неповний перелік його адресатів (І.Борщак, Imge Voba, N.Golb, Г.Грабович, P.Grimsted, Ю.Гаєцький, Я.Дашкевич, І.Крип'якевич, Я.Ісаєвич, С.Павличко, І.Лисяк-Рудницький, М.Лабунька, P.Magocsi, В.Потульницький, Є.Сверстюк, О.Субтельний, І.Шевченко та багато ін.) засвідчує масштаб та різновекторність наукових зацікавлень Омеляна Прицака.

Однією з найважливіших і значущих частин архівного фонду є копії рідкісних середньовічних архівних документів, написаних арабською та перською мовами; матеріали, що стосуються релігійних вчень (мусульманство, хасидизм), культурології арабського сходу та арабської історичної географії; копії документів зі Стокгольмського архіву (в яких йдеться про гетьмана Пилипа Орлика); відбитки літописів та копії документів і договорів періоду Козаччини, і зокрема ті, що розкривають взаємини Б.Хмельницького і урядів Османської імперії та Кримського ханства, матеріали численно-

го кола науковців з власноручними примітками та маргіналіями Омеляна Пріцака. В його архівному фонді також представлені й рідкісні карти та копії стародавніх картографічних документів.

Матеріали архіву академіка Пріцака мають величезну наукову цінність, а разом з тим являють собою документальну підставу для розвитку сходознавчих студій в НаУКМА і загалом в Україні. Разом з книжковою колекцією Вченого та фондом періодики вони утворюють надійну основу для інтенсифікації наукових досліджень з обширу орієнталістики та формування нової генерації українських сходознавців. Але досягти цього можна лише за умови введення матеріалів архіву Омеляна Пріцака до широкого наукового обігу, що також дозволить реконструювати інтелектуальну біографію вченого та його творчу майстерню.

Залучення до наукового обігу рідкісних і унікальних історико-культурологічних джерел та оригінальних документів з всесвітньої та вітчизняної історії, сходознавства, а також наукової спадщини академіка Омеляна Пріцака й інших українських вчених, матеріали яких зібрані фондоутворювачем сприятиме подальшому розвитку академічних гуманітарних досліджень в Україні, зокрема в ділянці історіософії та сходознавства; а також підготовці спеціалістів-сходознавців вищої кваліфікації для державних наукових бібліотек, архівних установ та музейних закладів, в фондах яких зібрані цінні історико-культурні та мистецькі пам'ятки, що потребують наукового дослідження, атрибуції, введення до наукового обігу та всебічної популяризації.

Тимур Демчук

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

ДАОСЬКА ТА КОНФУЦІАНСЬКА КОНЦЕПЦІЇ ПРИРОДИ ЛЮДИНИ, ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА КОНФУЦІАНСЬКОЇ ЕТИКО-ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

1. Дао людини (道 (彳 + 止 + 首)) як шлях розкриття її природного потенціалу, тобто її правильний (止) рух (彳) до вищого (八~宀) рівня (一) самовираження (自).

2. Де людини (德) як спосіб виходу її на *дао-шлях* через реконструкцію її природного буття і становлення її буття суспільного через даоський світогляд та набуття даоських чеснот (духовність, моральність) через збереження природності та принцип «недіяння».

3. *Дао* людини, за Конфуцієм — це шлях наслідування *Дао* Неба й Землі як природних джерел породження всього сущого, тобто шлях розкриття її природних можливостей виконувати місію посередника (仁), гармонізуючого взаємини Неба й Землі (二). Реконструкція таких можливостей відбувається через конфуціянський світогляд та набуття конфуціянських чеснот гуманної людини *жень* (仁).

4. Таким чином, основою формування особистості далекосхідного типу є синкретизований (даосько-конфуціянський) *дао-шлях*, головною метою якого є розкриття природного потенціалу людини, спрямованого на реконструкцію її природного та організацію її суспільного буття. В цьому синкретизмі суспільно-інтегруюча роль належить конфуціянству, морально-етична та етико-політична системи якого покладені в основу розбудови державності країн конфуціянського цивілізаційного простору.

5. Конфуціянська етико-політична система базується на етнокультурних, соціокультурних, соціополітичних традиціях китайської спільноти, покладених в основу її головної складової — доктрини державотворення, практичним вираженням якої постають гармонійні зв'язки і взаємодія владної вертикалі та суспільної горизонталі, головними чинниками формування котрих є світоглядні та морально-етичні принципи релігійно-філософських вчень Китаю, серед яких (див. вище) інтегруюча роль належить конфуціянству.

6. Отже, як можна бачити з вищенаведеного, головним чинником формування конфуціянської етико-політичної системи є світоглядні та морально-етичні принципи релігійно-філософських вчень Китаю, генезу яких слід шукати в даоській та конфуціянській концепціях природи людини.

7. Проблема адекватності сприйняття й розуміння змістів даоських і конфуціянських категорій *дао*, *де* та інших ров'язується через етимологічний аналіз ідеограм-їх носіїв за допомогою китайських та японських етимологічних словників та енциклопедій.

Фергад Туранли

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО В МЕТОДОЛОГІЇ ТЮРКОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Як відомо, інтелектуально-інформаційною базою джерелознавства є архіви, без яких не можна ні розкривати, ні досліджувати факти, події, явища минувшини. Яскравим прикладом цього можуть бути турецькі архіви, зокрема Османський державний архів Стамбула, де зберігається чимало документів, які містять важливу інформацію з історії України. Матеріали цього архіву охоплюють історію Туреччини Османської доби (1299–1923 рр.). У ньому налічується приблизно сто мільйонів документів, а також 350 тисяч реєстрових книг (*Defterler*), які є національною культурною спадщиною цієї країни. У довіднику архіву зазначено, що в період 1921 – 2008 рр. його послугами скористалися 15 529 дослідників-тюрків та 4 882 вчених із 76 країн світу.

Датування документів, що стосуються історії України, подано від доби прийняття Кримським ханством Османського протекторату в 1475 р. до часу укладення Яського мирного договору 1792 р., яким покладено край війні (1787–1791 рр.) між Російською та Османською імперіями.

Зазначимо, що ці документи, написані тюрксько-османською мовою з використанням арабської графіки, зберігаються у різних фондах вищезгаданого архіву «*Hatt-ı Hümayun*» («Документи з султанської канцелярії»), «*Düvel-i Esnepiyye*» («Документи дипломатичного характеру»), «*Kırım Hanlığı Kalemi*» («Документи з канцелярії Кримського ханства»), «*Hotin hazinesi*» («Документи, що стосуються Хотина») та інші.

При опрацюванні зазначених документів (їх прочитанні, визначенні та озвучуванні голосних фонем) проблемним постає вміння працювати з оголосами (حَرَكَاتٌ – *ğarake*). А випадки відсутності в досліджуваних текстах таких оголосів ускладнюють їх прочитання, розуміння та адекватність перекладу.

Взагалі кажучи, для правильного читання та адекватного перекладу документів згаданого архіву дослідник має володіти класичними мовами мусульманського Сходу (арабською, перською, османською), сучасною турецькою. Крім того, необхідне знання уйгурської, чагатайської, кримсько-татарської, що дозволяє опанувати середньовічну писемну мову *тюркі*.

Отже, є очевидним, що брак фахівців, які відповідали б зазначеним вимогам, перешкоджає створенню джерельної бази даних як основи методології наукових досліджень з тюркології, арабістики. Для розв'язання цієї проблеми потрібна розробка й впровадження принципово нових підходів до організації підготовки таких фахівців у нашій країні.

ДИХОТОМІЯ Ю – У (有-无): ДО ПИТАННЯ КОНЦЕПТУ ДАО

1. Методологія дослідження сутності основоположних для китайської культури понять у (无) та ю (有), через які розкривається концепт *Дао*, базується на етимологічному (мовно-культурологічному) аналізі відповідних ієрогліфів. Застосування такого аналізу дозволяє через розкриття внутрішніх форм досліджуваних ідеограм виявити інваріанти їхніх парадигм, що сприяє адекватному розумінню глибинних ідей, які вони передають.

2. Дихотомію категорій китайської філософії 有 (бути тощо) та 无 (не бути тощо) часто безпідставно співвідносять із дихотомією європейської філософії «буття – небуття». Проте, за зазначеною антонімічною парою стоять, відповідно, поняття наявного (фізичного, матеріального, проявленого) буття та відсутнього (непроявленого) буття; саме через ці стани суцього розкривається ідея концепту *Дао* як основної категорії китайської філософії. Власне, ця ж ідея присутня на графічному зображенні Даоського кола: дихотомія 有 – 无 представлена поділом цілого (*Дао*) на дві протилежності – *інь* (阴 не бути) та *ян* (阳 бути) як таких, що містяться одне в іншому (в *ян* – *інь*, а в *інь* – *ян*).

3. Етимологічний аналіз ідеограми 无 акцентує на її онтологічному плані непроявленого буття (порожнечі – синонімічно ідеограмам 空 та 虚). Найдавніші автори через 无 представляли феномен непроявленого буття як умовним відходом від буття реального. Пізніше поняття відсутності чого-небудь стали асоціювати з фізичними реаліями довкілля і результатами людської діяльності. Традиційні китайські уявлення світу (насамперед даосизм) базуються на ідеї матеріального проявлення речей через *інь-ян*-актуалізацію *Дао* (на відміну від, скажімо, буддизму з його абсолютом-порожнечою / ілюзорністю всього суцього). Отже, одним із даоських символів в основі творення світу постає у (无), адже ця основа у певному сенсі матеріальна, оскільки актуалізується через фізичне буття всього суцього ю (有).

4. З етимології ідеограми 有 впливає її ідея прояву фізичного буття як певного проміжного, незавершеного стану речі або явища. Отже, ієрогліф 有 передає ідею ще не визначеної наявності речі / явища або ж їхніх властивостей. Наведені ідеї кореспондуються з уявленнями про плинність буття, непостійність і безперервні зміни *інь-ян*-станів (化) всього суцього.

5. Китайський філософ Чжуан-цзи в однойменному трактаті наводить розмову Світла (光曜) із Небуттям у-ю (无有) – останнє є не звичайна відсутність у, а відсутність проявленого буття ю, тобто того, що, в принципі, існує, але в даний момент часу тимчасово зникло (ця ідея суголосна з етимологічним наповненням ідеограми 有). Знаменно, що прототипом такого умовного Небуття у-ю постає не ю, а Світло: очевидно, саме воно виступає важливішою субстанцією в даних теоретизуваннях, ніж буття ю. До того ж, матеріальне буття суцього тісно пов'язане з образом світла: все те, що реально існує, суще лише завдяки тому, що осяяне світлом. Притча свідчить про те, що матеріальне буття суцього, яке постає тут в образі світла, схиляється перед величчю і всемогутністю не-суцього (непроявленого буття 无有), тобто підпорядковується йому.

6. Таким чином, етимологічний (мовно-культурологічний) аналіз ідеограм на позначення основоположних понять китайської філософії у (无) та ю (有), доповнений аналізом бачення цих категорій мудрецьами Лао-цзи і Чжуан-цзи, показав: проявлене буття ю («є») народилося в непроявленому бутті у («немає»), і їх поєднання (символізоване Даоським колом) є репрезентантом *Дао* в усіх його проявах. Будучи взаємопороджуваними субстанціями – причому матеріальне буття суцього ю залежить від у, що є джерелом-основою першого, – у та ю зливаються в Єдине, всеохопне *Дао*, яке лежить в основі світогляду давніх китайців.

7. Через те, що ідея *Дао* покладається в основу методології досліджень трьох релігійно-філософських учень Китаю (пор.: порожнеча *Дао* Лао-цзи, порожнеча Неба Конфуція та порожнеча нірвани – в китаїзованому буддизмі), адекватне сприйняття концепту синкретизму релігійно-філософських учень Китаю без урахування вищеподаних підходів до концепту *Дао*, на нашу думку, залишається проблематичним.

КОНФУЦІАНСЬКА МОРАЛЬ ТА ЕТИКА ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА РОЗБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

1. Сумнівною, на нашу думку, є коректність західних категорій та методологій, з позиції яких оцінюються громадянськість традиційних суспільств Далекого Сходу, без прив'язки до концептів засадничої тривимірної моделі [даосизм – китаєзований буддизм – конфуціанство] їх організації. Такі західні феномени як демократія, громадянське суспільство тощо не можна а ні порівнювати, а ні зіставляти з далекосхідними, оскільки вони традиційно будуються як громадські суспільства і, до речі, це питання взагалі не проблематизується. А якщо, часом, виникає питання оцінки демократичності цих суспільств, то її традиційним мірилом постають повсюдні морально-етичні принципи релігійно-філософських вчень, домінуюче місце серед яких посідає конфуціанство. Навіть зважаючи на процеси глобалізації та демократизації міжнародної спільноти, ті конкретні форми, які приймає демократія в країнах Азійсько-Тихоокеанського регіону, на стільки асимілюються з нормами конфуціанської моралі та етики, що західна людина навряд чи впізнає в них звичні для неї демократичні елементи;

2. Саме тому конфуціанська мораль та етика покладаються в основу розбудови громадянського = громадського суспільства далекосхідного типу, якому притаманні:

– органічний зв'язок матеріального з духовним; моральне та етичне, максимально наближені до життєвих реалій, постають засадничими принципами в справі фізичного та духовного самовдосконалення людини, виховання високої моралі, духовності тощо;

– високий рівень авторитету національних традицій, національної культури, національної мови тощо як чинників формування суспільної свідомості та самосвідомості особистості;

– дієвість національних та державних інститутів впровадження морально-етичних принципів, на яких будується і діє ієрархія владної (державної) та сімейної вертикалей;

– панування ідей гуманності, толерантності, соціальної рівності, колективізму тощо як засадничих умов утворення гармонійних зв'язків між владною вертикаллю та суспільною горизонталлю.

– наявність умов формування людини-особистості, яка, визнаючи особистісне інших, так би мовити, бачить себе очима інших людей. На ґрунті цієї етики формується і актуалізується така складова суспільної свідомості як відчуття колективізму, що є запорукою єдності спільноти та інститутом суспільного самоуправління як важливої складової громадянського суспільства конфуціанського типу;

3. З вищезазначеного випливає необхідність зіставлення «політичного конфуціанства» з «особистою етикою конфуціанства», що практично у виразнюється в повсякденній практиці як на рівні владної вертикалі, так і на індивідуальному рівні. Важливим тут є акцент саме на Людині, як головному елементу конфуціанської моделі (питання співвідношення понять *цзюнь-цзи* [君子] та *сяо-жень* [小人], поняття багатоманітності категорії *жень* [仁]), за якою стоїть родина та держава конфуціанської моделі;

4. Таким чином, головною метою основних конфуціанських норм і цінностей є органічне об'єднання етики з політикою, «олюднення» політичної діяльності та державної вертикалі в цілому. Легітимізуюча роль конфуціанських настанов постає в тому, що держава будується на тих самих етичних засадах що й суспільство. Тому фактично неможливими постають антагоністичні процеси протистояння у такому виді суспільств.

5. З вищенаведеного стає зрозумілим, що дослідження громадянського суспільства конфуціанської моделі з позиції парадигм, створених європейською суспільно-політичною думкою, не може бути результативним вже тому, що в ній відсутнє головне – адекватність відображення і через це неадекватність розуміння концептуальних положень китайських релігійно-філософських джерел – основи формування світоглядних та морально-етичних принципів традиційних суспільств Далекого Сходу – та ігнорування такої речі, як співвідношення понять *суспільство* та *спільнота* в аналізі соціополітичних моделей організації суспільств далекосхідного ареалу.